

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.ф.н. Вера Тервел Маровска,

от Катедрата по български език

във Филологическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“;

на дисертационен труд за присъждане

на образователната и научна степен 'доктор'

в област на висше образование 2. Хуманитарни науки;

професионално направление 2.1. Филология

докторска програма *Съвременен български език (морфология)*

Автор: Десислава Минчева Димитрова

Тема: *Морфологичната категория състояние на действието (българските перфектни форми) и перфектът в западноевропейските езици (френски, английски, немски) в партиципиален контекст*

Научен ръководител: доц. д.ф.н. Константин Иванов Куцаров (ПУ; ФФ; Катедра по български език)

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № Р33-3213 от 23.07.2020 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема *Морфологичната категория състояние на действието (българските перфектни форми) и перфектът в западноевропейските езици (френски, английски, немски) в партиципиален контекст* за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки; професионално направление 2.1. Филология; докторска програма *Съвременен български език (морфология)*.

Автор на дисертационния труд е *Десислава Минчева Димитрова* – докторантка в редовна форма на обучение към Катедрата по български език с научен ръководител *доц. д.ф.н. Константин Иванов Куцаров* от ПУ; ФФ; Катедра по български език.

Представеният от *Десислава Минчева Димитрова* комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл. 36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- протоколи от катедрени съвети, свързани с докладване на готовност за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на специфичните изисквания на Филологическия факултет;
- комплект от изредените документи (т. 1 до т. 9) – 3 броя;
- комплект документи от т. 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8 (и др. док. по т. 9 – на електронен носител).

Докторантът е приложил 13 броя публикации, 5 от които са по темата на дисертацията. Всичките са представени пред авторитетни научни форуми; посрещнати са били с интерес и дискусии от аудиторията.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Десислава Минчева Димитрова е родена на 9.10.1984 г. През 2012 г. завършва висшето си образование в Пловдивския университет – специалност Българска филология. През 2016 г. става магистър, а през 2017 г. започва докторската си програма и изработването на дисертационния си труд. Преминала е интензивни курсове по английски, немски и френски език; има и практически опит в съответната комуникация в езикова среда. От 2017 г. е хоноруван преподавател по съвременен български език към Катедрата по български език в ПУ.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Разработената тема е свързана с дискуссионната и актуална проблематика за квалификационните признаци, определящи морфологичната категориална структура като модел и реализация в четири индоевропейски езика, с изключително сходна морфологична система в сферата на глаголните категории, въпреки принадлежността им към различни езикови групи: славянска, романска и германска. Обединяващата ги тематика е свързана с архаичния произход и съвременното функциониране на перфектните парадигми в тях, съпроводено с функционалното им усъвършенстване. И въпреки груповата нееднородност на изследваните езици, подобие по отношение на перфектните им парадигми дава основание да се предположи генезис от ментално-аналитична универсалия с изключително устойчив характер.

4. Познание на проблема

Дисертацията е образец за оптимално познание на анализирания теоретичен материал, отразен в нея подробно и аналитично. Библиографията съдържа около 150 заглавия на научни трудове. Поместен е и списък на ексцерпирани източници, което осигурява обективност на наблюденията и достоверност на направените изводи.

Дисертацията съдържа и две приложения (с. 280-338), представящи инфинитните резултативни форми при превода на „Малкият принц“ и съотношенията на избраните преводни решения в различните случаи. Направена е аспектиална характеристика на причастните форми и са предложени графически изображения, които повишават рецептивността на осъществените анализи.

5. Методика на изследването

По думите на дисертантката, използваните методи на проучването са „синхронно описание, контрастно наблюдение и анализ в исторически и актуален план, формално-семантичен подход, систематизиране, обобщение“ (с. 7). Т. е. изследователската методика е синхронноописателна и съпоставителна, а генезисът на разглежданите явления е илюстриран и чрез диахронно-аналитични бележки. Тя е адекватна на поставената цел и задачите пред авторката в дисертационния ѝ труд.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Трудът обхваща 338 стр. (TNR 12) и съдържа 4 основни глави, увод, заключение, библиография, списък на ексцерпирани източници и 2 приложения (с. 280-338).

Първата глава има обзореен характер и акцентът в нея е поставен върху диференцирането на значението *результативност* в научното описание на българската глаголна парадигма и обособяването на морфологичната категория, свързана с него. Дисертантката я нарича „състояние на действието“ – ние имаме някои резерви относно това наименование, но ще коментираме основанията си по-нататък в изложението. Д. Димитрова демонстрира безспорна компетентност относно проблематиката на работата си и би могла да бъде и по-аналитична при осъществяването на обзора, за да бъде изтъкната критическата му интерпретация (тя съществува, но е доста спорадично вмъкната сред текста и понякога остава незабелязана, а липсата ѝ може да означава недостатъчно ясна концептуална позиция и затова е препоръчително да се избегне).

Основните цели, които дисертантката си поставя в работата, са изложени на с. 4-5. Те са 7 на брой и не всички са равностойни, докато подредната номерация налага този извод. По-подходящо би било да се градира по важност и съобразно акцентите, които разработването на подобно изследване налага. Струва ми се, че в това отношение Д. Димитрова обединява в рамките на общо изследване две големи и ненужно примирени насоки. Първата произтича от изследователския интерес към семантичния признак *результативност* и неговото изразяване посредством глаголна форма и в четирите изследвани езика. Тази насока довежда до диференциране на морфологична глаголна категория, за каквато са склонни да говорят изследователите и на 4-те езика – независимо че Д. Димитрова може да не подкрепи тази теоретична концепция.

Втората посока е свързана с подбора на аргументи, които да позволят категорията с признак *результативност* да бъде осмислена като партиципиална и, ако причастията са отделна част на речта, както приема дисертантката, *результативността* би била почти лексикализирано значение.

Бих казала, че и двете цели могат да бъдат обект на отделни монографични проучвания. В противен случай смисълът на съчетаването им би следвало да бъде доказан категорично – иначе то изглежда в известна степен самоцелно. Дисертационният труд е посветен най-вече на перфекта като глаголна категория и от такъв зрителен ъгъл са направени и обзорите на теоретичната му интерпретация в граматичните трудове на 4-те изследвани езика.

Нещо повече – признакът „резултативност“, изразяван както от причастие, така и от финитна глаголна форма, едва ли може да се определи като един и същ.¹ В този случай граматическата семантика на перфектните глаголни форми е изразяването от страна на говорещото лице на признак (състояние) на глаголното лице. Признакът, състоянието, или резултатът, вследствие от действие – все едно как ще го наречем, – е притежание на глаголното лице, на вършителя на действието и това присъждане на признака е реализирано, както споменах, от говорещото лице. Така че и двата концепта – говорещо и глаголно лице – са неотменима част от граматическата семантика на перфекта. Те не са присъщи обаче на причастията. Ако те са автономна част на речта – както смята дисертантката, – този семантичен признак при тях би бил доказуем единствено като някакъв друг тип „резултативност“ (или друго „състояние“, но пак на вършителя, който в този случай се изразява деривационно от съответен лексикален суфикс и синтактично в рамките на атрибутивно словосъчетание). Причастието обаче става финитна глаголна форма, когато се съчетае със спомагателен глагол, и в това си качество вече може да изразява състояние на глаголно лице. Като нефинитна структура причастието е отглаголно прилагателно; като прилагателните имена има два лексикално-семантични концепта в лексикалносемантичната си структура, а именно: признак (състояние, резултат състояние) и носителя му (букв. „този, който е...“).² Този носител е квалифициран като притежател на признака и наличието му в семантичната структура на прилагателното име е видна при производните прилагателни, чийто морфемен състав обикновено съдържа морфемата за притежание (-ов/ев, -ен/ин, -ски и др.). Носителят на признака обаче е лексикализирано понятие при прилагателните имена и по това те се отличават от съществителните за признаци и качества от типа *хубост*, *височина*, *компетентност*, *глас*, *гласовитост* и др. (срв. съотв. с *хубав* („този, който има хубост“), *висок* („този, който има по-голяма височина“), *компетентен* („този, който има компетентност“), *гласовит* („този, който има хубав и силен глас“)). При причастията, т.е. при отглаголните прилагателни, признакът, или качеството, изразявано от тях, има спецификата да бъде следствие от някакво глаголно действие. И това е единствената

¹ Ще вметна тук, че моята лична позиция клони към универсализиране на езиковия феномен и отвеждането му към общ етимон, ако са налице – и то след векове, какъвто е случаят с перфекта – формални, лексикално-семантични и граматикосемантични сходства и подобия.

² Относно лексикалносемантичната автономност на частите на речта вж. Маровска 2013: 83-94 (В. Маровска. Референция и реферирание в света на езика. УИ „Паисий Хилендарски“. Пловдив, 2013).

разлика между този признак, обикновено наричан резултат от действие, и признакът, качеството, изразявано от прилагателните имена, които могат и да не са следствие от действие (срв. напр. *бял, житен, нов*, от една страна, и .... *мисловен, естествен, изкуствен, допълнителен, вносен, износен*, от друга). С други думи, става въпрос за известните два типа мисловни процедури, или абстракции, на обвързване на признак и носителя му, традиционно наричани предикативна и атрибутивна, всяка от които може да бъде в активна или пасивна разновидност (Срв. *Студентът се е записал / е записан за следващия семестър* и *Записалият се / записаният за следващия семестър студент* ...).

В първата глава от дисертационния труд на Д. Димитрова (I. Основни научни становища за резултативното значение на перфектните форми в българския език – с. 8-64; II. Значението *результативност* в българската партиципиална парадигма – с. 65-79) е направен критически обзор на научните интерпретации на *результативността* в българистиката. Дисертантката е компетентна и убедителна, анализите ѝ са задълбочени и в тях личи, че тя прекрасно разбира коментираната материя, вникнала е достатъчно задълбочено в нея и може да сподели критически коментари, които си струва да бъдат обмислени. Това е рядко качество за един толкова млад учен. То същевременно представя авторката пред нейните критици като колега със сериозна заявка за бъдещи научни проучвания с евристичен характер; представя убедително нейната организираност и всеотдайност към работата, подсигурили срочното привършване на дисертацията и правилно организиране на приоритетите на младия изследовател и преподавател; надеждната му реализация в бъдеще.

Проблематиката на перфекта е колкото интересна, толкова и сложна, тъй като неминуемо опира до залога, вида на глагола, транзитивността и интранзитивността на лексикалната семантика и т.н., особено що се отнася до наличието на явлението, наричано *результативност*, и в други европейски езици, какъвто е случаят с рецензираната дисертация. И нейното композиционно решение, и обхванатият лингвистичен периметър също са потвърждение на тази моя оценка.

Не ми изглеждат достатъчно убедителни разсъжденията за *результативността* на българските причастия и особено на корелацията между сегашно страдателно и минало страдателно *управляем : управляван* (с. 67 – смятам, че семантиката на т. нар. сег. страдателно е доста по-различна от тази на миналото страдателното причастие и едва ли е коректно да се свързват в корелативна двойка). Но както вече подчертах, това

тематично отстъпление, а и следващите страници, представящи накратко концепциите на авторите, приемащи причастията за автономна част на речта, не нарушават общата стойност на изследването на „глаголния резултатив“, каквото на практика осъществява Д. Димитрова.

Във втората глава (80 - 198 с.) е направен преглед на становищата за перфектните форми на изследователите на френския, английския и немския език. Този анализ също обхваща както финитните, така и нефинитните (причастните) конструкции, експлициращи признака *резултативност*.

Грамматическите описания на перфектните парадигми във френски, немски и английски език са прецизно оформени с относително еднакъв обем и задълбоченост – за всеки от езиците са отделени съотв. 80-104 с.; 105-145 с.; 146-166 с. Тези раздели (за различните езици) са и симетрично структурирани и съдържат произход, семантика и развой на перфектните форми (това е най-обемната част); финитни акционно-резултативни опозиции (илюстрирани и чрез схеми, аналогични и за трите езика); уточняване на формалния маркер на *резултативността*.

Традиционното анализиране на перфектната семантика във френския език е тясно свързано с многообразните контекстови варианти, на които са посветени не толкова оценки, колкото впечатляващи детайлни схеми на разновидности, които нямат морфологичен характер. По-добре би било да се очертае семантичният инвариант на перфектната семантика, защото именно и само той е в основата на потенциалните корелации. В противен случай се върви към абсурдни твърдения за семантична еднородност на изрази от типа *Него го няма ≈ Той си е отишъл* (с. 110 – за английския перфект), която е, меко казано, напълно неприемлива от морфологично гледище. Семантичното подобие няма нищо общо с граматическото изразяване. Или пък срв. с тълкуването на перфектния резултат в тесен и в широк смисъл (за английския перфект), като илюстрация на широкия е обобщението: „Например, когато човек умре, резултатът в широк смисъл включва, че неговите близки са тъжни“ (с. 111 – дисертантката излага позицията на Й. Дал³).

В най-общ план, в анализираната граматична литература понятието перфект обединява няколко семантично-функционални разновидности: резултативен перфект;

³ Dahl, Ö. *Tense and aspect systems*. New York: Basil Blackwell, 1985; Dahl, Ö. *Tense and aspect in the languages of Europe*. Berlin - New York: Mouton de Gruyter, 2000.

експериенциален, перфект на постоянната ситуация. Особено актуален за българската езикова ситуация е фактът, че в „немалко езици перфектът може да бъде използван ...“ за отразяване на събития от близка минала ситуация (с.115-116 – Б. Комри за английския перфект), а също и за действия, представени в резултат на косвено изживяване (слух, извод или презумпция)“ (А. Айхенвалд – относно иранските и кавказките езици, персийски⁴).

За съжаление не винаги може да се основаваме на достатъчно качествени езиковедски разработки и се изкушаваме да използваме всички, с които разполагаме, без да е възможно да „отсяваме“ изследванията, реализирани с различна и ненужна на нашата работа методология. Но не би следвало да допускаме да ни влияят и това категорично може да се каже за позицията на Д. Димитрова. Тя просто изчерпателно и с нужния респект споделя мнението на авторите, чиито произведения е отразила в текста си. Казаното се отнася и до някои напълно неубедителни научни интерпретации. Например за двудялбата на френския инфинитив на сегашен и минал, тъй като т. нар. минал е всъщност резултативен. Тази констатация отразява една очевидност, отбелязвана и от други автори⁵; не е ясно също дали има смисъл от такова разграничаване, тъй като резултативният инфинитив се явява след първи спрегнат глагол и следователно е естествено като втори глагол *avoir* да е в инфинитивна форма. В този смисъл критиката на Д. Димитрова е напълно основателна (с. 172).

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Дисертацията на Д. Димитрова е завършено и приносно съчинение за езиково явление, привличало вниманието на много изследователи, чиито анализи безспорно допринасят за изучаването му. Перфектът повдига и множество интересни въпроси, свързани с универсалността на мисленето и някои негови общи признаци, тъй като е характерен както за неродствени езици, така е и нетипичен за някои родствени. Това се дължи на езиковия развой и налагането или отмирането на общи морфологични особености.

Резултатите от изследването на Д. Димитрова могат да бъдат използвани за оптимизиране на научното описание в теоретичните граматика със строго научен или

⁴ Aikhenvald, A.Y. *Evidentiality*. New York: Oxford University Press, 2004.

⁵ С. Мекенян напр. (в публикация от Научните трудове на Пловдивския университет).

приложно-практически характер; за чуждоезиковото обучение и изработването на учебници и помощни материали, свързани с него; за превода и неговата теория.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Приложените към документите по процедурата публикации на Д. Димитрова са научни статии – безспорно качествени; интересни и приносни; посрещани с внимание от страна на аудиторията при представянето си; пораждащи дискусии.

9. Лично участие на докторанта(ката)

И дисертационният труд, и представените научни статии са изключително лично постижение на авторката си.

10. Автореферат

Авторефератът е подготвен според изискванията на съответните правилници за РАС и отразява правилно съдържанието и основните резултати на дисертацията.

11. Критични забележки и препоръки

Критични забележки са изнесени в описанието на рецензията.

Като препоръка бих изложила няколко фактора, които, по мое мнение, биха оптимизирали труда, преди да се отпечата като монография:

Обзорните части да станат тематични, а не хронологични (това ще даде възможност трудовете на някои от отразените автори да се обобщят и изнесат в по-малко на брой страници, защото така внасят известен дисбаланс – имам предвид напр. А. И. Смирницки, високото качество и приносите на чието произведение е подвело дисертантката да му отдели несъразмерно много страници.

Да се мотивират по-открито отношенията между глаголната и причастната *резултативност*; да се помисли и за евентуална терминологична разлика.

Може би няма да е излишна и кратка типологична информация – за *имам-* и *съм-*езиците например.

12. Лични впечатления

Познавам Десислава Димитрова от времето, когато беше студентка, и винаги ми е правило впечатление вниманието и интересът ѝ към езиковедските дисциплини. С това тя се открояваше сред колегите си и бъдещото ѝ развитие го потвърждава. Тя е изключително амбициозна; оценява смисъла от всички научно-преподавателски

дейности за цялостното си изграждане като специалист и учен и не страни от тях. Предполагам, че бъдещото ѝ развитие ще е интензивно и само в положителна посока. От сърце ѝ го пожелавам!

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд *съдържа научни качества, вкл. и с научно-приложен потенциал, които представляват оригинален принос в науката* и отговарят на **всички изисквания** на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати напълно съответстват на специфичните изисквания на Филологическия факултет, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторантката Десислава Минчева Димитрова притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по специалността си в област на висше образование 2. Хуманитарни науки; професионално направление 2.1. Филология; докторска програма *Съвременен български език (морфология)*, като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Въз основа на всичко казано, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’** на Десислава Минчева Димитрова (в област на висше образование: 2. Хуманитарни науки; професионално направление 2.1. Филология; докторска програма *Съвременен български език (морфология)*).

25.09. 2020 г.

Рецензент: .....

гр. Пловдив

(Проф. д.ф.н. Вера Маровска)